

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

QORAQALPOG‘ISTONDA 1941-1945 YILLARDA KUTUBXONALAR ISHI HOLATI

Bolganay Ageleuovna Uteniyazova,
Qoraqalpog‘iston Respublikasi
axborot -kutubxona markazi,
Umumiy o‘quv zali sektori boshlig‘i

Annotatsiya: *Maqola Qoraqalpog‘istonda vatandorlik urush yillarda kutubxonachilikning shakllanishi va rivojlanish tarixiga bag‘ishlangan. Kutubxonalarni mafkuraviy ishlarning ko‘chli tayanch nuqtasiga aylantirish maqsadini ko‘zlagan Sovet-partiya organlarining bu boradagi qarorlarining roli qayd etilgan. Qoraqalpog‘iston urush sharoitida kutubxonachilik ishining ahvoli ko‘rsatilgan.*

Kalit so‘zlar: *Tashviqot va targ‘ibot ishlari, madaniy-ma‘rifiy muassasalar, kutubxonachilik, kitob fondi.*

1941-1945 yillari Qoraqalpog‘iston kutubxonachiligi o‘z faoliyatida murakkab davrni boshidan kechirdi. Umuman olganda, barcha madaniy-ma‘rifiy muassasalar faoliyati harbiy voqelikning ajralmas qismi edi. Bu sohadagi mehnatkashlar oldiga jamiyatning ma‘naviy safarbarligini tezroq ta‘minlash, shu orqali ularni tarvig‘ot va tashviqot mashinasining bir qismiga aylantirish vazifasi qo‘yildi. Rus olimi E.G.Karpova: “Urush davridagi madaniy-ma‘rifiy muassasalarning ko‘p qirrali faoliyati mamlakatdagi iqtisodiy, siyosiy, harbiy va madaniy qayta qurishning umumiy vazifalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning maqsadi barcha kuchlarni safarbar etishdan iborat edi. Nasist fashizmini mag‘lub etish uchun mamlakat kuchlari va resurslari, mavzusida urush davrida fuqarolik va vatanparvarlikni mustahkamlash bo‘yicha madaniy-ma‘rifiy muassasalar faoliyatini faol rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratgan omillarning uch guruhini ajratib ko‘rsatadi:

1. Ichki siyosiy: o‘sha davr milliy madaniyatining jamiyat ongiga, o‘z Vatani va uning g‘oyalariga sadoqatli, yuksak axloqiy tamoyillarga ega shaxsni shakllantirishga maqsadli ta‘siri; front ortida va frontda ma‘naviy, siyosiy, fuqarolik birligini mustahkamlash, urush qo‘ygan vazifalarni xal qilish uchun butun sovet xalqini birlashtirishning xal qiluvchi omillaridan biri sifatida mafkuraviy kurashning rolini oshirish.

2. Tashqi siyosat: nafaqat qarama-qarshi ijtimoiy tizimlar, balki butun urush davomida jangovar qo‘shinlarga hamrox bo‘lgan dunyoqarashlar, madaniyatlarining o‘lik kurashdagi to‘qnashuvi. Xalqimiz fashizm targ‘ib qilgan yo‘q qilishga insonparvarlik, yuksak insoniy axloq bilan qarshi chiqdi; Sovet davlatining Ulug‘

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŃ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Vatan urushidagi maqsadlarini, uning adolatli, ozodlik xarakterini jahon jamoatchiligi ongiga etkazish.

3. Harbiy xususiyat: Sovet davlati va Qizil Armiya qo‘mondonligi tomonidan frontda targ‘ibotni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilayotganligi, uning vatanparvarlik, harbiy va ma‘naviy-ma‘rifiy g‘oyalarni rivojlantirishdagi katta ahamiyatini anglash, xodimlarni axloqiy tarbiyalash; madaniy-ma‘rifiy muassasalar faoliyatining mazmunini, shuningdek, Ikkinchi Jahon urushi og‘ir harbiy sharoitlarda ularning namoyon bo‘lish shakllarini sezilarli darajada o‘zgartirgan.

Urushning dastlabki kunlaridanoq Qoraqalpog‘iston madaniyat muassasalari oldiga amaliy vazifa qo‘yildi – respublikaning barcha mehnatkashlariga boshlangan urushning adolatli, ozodlik xarakterini, ko‘pmillatli xalqlar ustidan hukmronlik qilayotgan taxdidning jiddiyligini tushuntirish. Vatan, Kutubxonalar va klub muassasalari oldiga quyidagi vazifalar qo‘yildi:

- aholini urush frontlaridagi vaziyatdan xabardor qilish;
- urushning maqsad va vazifalarini aholiga tushuntirish;
- safarbarlik tadbirlarini amalga oshirishda ko‘maklashish;
- fuqarolarga harbiy vaziyatlarda xulq-atvor asoslarini o‘rgatish bo‘yicha to‘garaklar tashkil etish;
- Sovet axborot byurosining hisobotlarini aholiga etkazish;
- ishlab chiqarish topshiriqlarini bajarish va ortig‘i bilan bajarish uchun odamlarni rag‘batlantirishga ko‘maklashish;
- muassasalarning urush davrida hayotga tatbiq etilgan yangi mehnat qoidalariga o‘tishi va boshqalar.

Hujjatlarda kutubxonalarni siyosiy va harbiy-mudofaa bilimlari targ‘ibot markazlariga aylantirish, ular faoliyatini mamlakatimiz mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, frontga yordam ko‘rsatishni tashkil etishning hayotiy masalalari bilan chambarchas bog‘lash talab etilgan.

Targ‘ibot guruhlariga jalb qilingan kutubxona xodimlari oldiga quyidagi vazifalar qo‘yildi: mehnatkashlarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish; xalqimizning qahramonona o‘tmishi, Qizil Armiyaning jangovar harakatlari, front va front ortidagi qahramonlik ko‘rsatkichlari haqidagi adabiyotlarni keng targ‘ib qilish; aholining harbiy bilimlarni egallashiga yordam berish, harbiy-mudofaa adabiyotlarini tarqatish; xalq xo‘jaligi va mudofaa sanoatini rivojlantirishga ko‘maklashish, aholiga yangi ishlab chiqarish kasblarini o‘zlashtirish va ishlab chiqarish malakasini oshirishda xar tomonlama yordam ko‘rsatish.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Hukumat qarorlariga muvofiq qishloq targ'ibot guruhleri tarkibi qayta ko'rib chiqilib, yangilandi. Masalan, Taxtako'pir tumanida 1941-1942 yillarda 39 ta tashviqot uylari tashkil etilib, ularga 247 ta tashviqotchilar, asosan, o'qituvchilar, madaniy-ma'rifiy muassasalar xodimlari va talabalar jalb etilgan. To'rtko'lda partiya shahar qo'mitasi xuzurida shahar qo'mitasi xodimlari, shahar faollari, o'qituvchilardan targ'ibot-tashviqot guruhi tashkil etildi. Tumanda jami 456 nafar targ'ibotshi faoliyat ko'rsatgan. Qipchoq o'lkasida 24 ta tashviqot punkti, 198 ta kitob tashuvchi tuzildi. Xo'jayli tumanida 370 nafar agitatoridan iborat 43 ta targ'ibot uyi tashkil etildi. Ular orasida nafaqat ma'muriyat xodimlari, balki o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari, kutubxonachilar, to'garaklar, o'quv zallari mudirlari xam bor edi. "Xammasi front uchun, xammasi g'alaba uchun!" shiori ostida muxtor respublikaning madaniyat, fan va maorif muassasalari urush yillarida ishladi.

1941-yil 22-iyulda KKASSR Xalq Komissarlari Soveti "1941-yil byudjeti bo'yicha kapital qo'yilmalar va ortiqcha harajatlarni moliyalashtirishni qisqartirish to'g'risida" qaror qabul qildi, unga ko'ra respublikada kapital qo'yilmalar 4940 ming rublga qisqartirildi. Asosan, Xalq maorif komissarligi (uning tarkibiga kutubxonalar kirgan), Sog'liqni saqlash xalq komissarligi, kommunal va uy xo'jaligi bo'limi, san'at bo'limi va boshqalarning mablag'lari qisqartirildi. Ko'p o'tmay, madaniy-ma'rifiy muassasalarning aksariyati yopildi. Masalan, B.Ibragimovanning ta'kidlashicha, 1941-yili QQASSR Xalq Komissarlari Kengashi yonidagi Ilmiy-tadqiqot instituti, kutubxonasi bilan yopilgan. Respublika Xalq Komissarlari Soveti va Qoraqalpog'iston viloyat partiya qo'mitasi byurosining 1942-yil 25-fevraldagi "1941-1942-o'quv yilining birinchi yarmida maktablar ishining yakunlari to'g'risida"gi qaroriga asosan, maktab kutubxonalari xam ishlamagan. Respublika kutubxonasi, viloyat markazlaridagi kutubxonalar ishladi. Tuman kutubxonalaridagi xodimlar sezilarli darajada qisqardi, ishchilarning aksariyati targ'ibot markazlariga jalb qilindi, kutubxonalarda faqat bitta xodim ishladi: masalan, Kegeyli tumanida Xanna Petrkaev (1903-yili to'g'ilgan.) tuman kutubxonachisi bo'lib ishlagan. To'rtko'ldagi tumanida urush boshida tumanda 17 ta kutubxona bo'lib, ularda 17 kishi ishlagan, ularning aksariyati mutahassislar emas edi. Shunday qilib, arxiv hujjatlarida To'rtko'ldagi tumani Leninobod qishlog'idagi kutubxonaning ahvoli tasvirlangan. Kutubxona ishini kutubxona ishi haqida xech qanday tasavvurga ega bo'lmagan yarim savodli ayol Matyoqubova boshqargan. Kutubxona soat 8:00 dan 16:30 gacha ishlaydi. Kutubxona xaroba xonada edi, bitta shkaf, uchta stol va to'rtta stul bor edi. Hujjat muallifining ta'kidlashicha, bu tumanning barcha kutubxonalariga xosdir.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Qoraqalpog‘iston madaniy-ma‘rifiy muassasalarining barcha sa‘y-harakatlari sovet partiya organlari qarorlaridan kelib chiqadigan vazifalarni xal etishga qaratilgan edi. Respublika kutubxonasi direktori G.Galyautdinov boshchiligida keng ko‘lamli siyosiy-ommaviy ishlar olib borildi. Siyosiy, harbiy-mudofaa adabiyoti va ajdodlarning harbiy shon-shuhrat tarixini targ‘ib qiluvchi adabiyotlar, fashizmga qarshi yagona buzilmas kuchni shakllantirishga alohida e‘tibor qaratildi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida barqaror faoliyat ko‘rsatayotgan kutubxonalardan biri Qoraqalpoq davlat o‘qituvchilar instituti kutubxonasi edi. Urushning birinchi, eng og‘ir yillarida xam institut o‘z faoliyatini davom ettirdi. Institutda 4 ta fakultet – tarix, qoraqalpoq tili va adabiyoti, rus tili va adabiyoti xamda fizika-matematika fakultetlari mavjud edi. Institut eng zarur o‘quv qurollari bilan ta‘minlandi. Maxsus o‘quv xonalari faoliyat ko‘rsatdi, kitob fondi sezilarli darajada oshdi. Respublika o‘qituvchilar malakasini oshirish instituti kutubxonasi yaxshi kitob fondiga ega edi.

Respublika kutubxonalarining yana bir vazifasi front bilan yaqin aloqalar o‘rnatish edi. Qoraqalpog‘iston viloyat partiya qo‘mitasining 1943-yil 16-fevraldagi “Qoraqalpoq jangchilariga madaniy xizmat ko‘rsatish to‘g‘risida”gi maxsus qaroriga asosan, frontdagi askarlar uchun badiiy adabiyot va boshqa adabiyotlar, qoraqalpoq tilidagi gazetalar bilan jihozlangan kutubxonalar. Qizil Armiya Bosh Siyosiy Boshqarmasi boshlig‘iga 1200 nusxadagi “Qizil Qoraqalpog‘iston” respublika gazetasi, 15 ta qoraqalpoq tilidagi badiiy va siyosiy adabiyotlar kutubxonasi yuborildi.

1944-yilda respublikada 325 ming kitob fondiga ega 132 kutubxona mavjud edi. Barcha tumanlarda siyosiy ta‘lim inspektorlari lavozimlari tiklandi, ommaviy kutubxonalar, yordamchi qizil choyxonalar tarmog‘i rivojlana boshladi. Umuman olganda, urushning og‘ir yillarida fashist bosqinchilariga qarshi kurashga eng keng xalq ommasini safarbar etishda kutubxonalarimiz, klublarimiz muhim rol o‘ynadi.

Urushning so‘nggi yilida boshqa madaniy-ma‘rifiy muassasalar qatori kutubxonalarning vazifalari xam birmuncha o‘zgarishlarga uchradi. “Sovet Qoraqalpog‘istoni” gazetasining 1945-yil 14-oktabrdagi taxririyl maqolasida “Ulug‘ Vatan urushining eng og‘ir davrlarida xam davlatimizning katta kuchlari frontga berilganida xam qurilish ishlariga g‘amxo‘rlik qilishni to‘xtatmadi, yangi kutubxonalar, klublar, o‘quv zallari, madaniyat uylari barpo etish, aholi foydalanishi uchun kitob fondini ko‘paytirish, xar bir siyosiy-ma‘rifiy muassasani chinakam samarali ishlar markaziga aylantirish haqida so‘z etiladi.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

1945-yilda barcha respublikalarda kutubxonalarni davlat ro'yxatidan o'tkazish amalga oshirildi, bu ularning tarmog'ining haqiqiy holatini aniqlash imkonini berdi.

Umuman olganda, urushdan oldingi davrga nisbatan SSSRda ommaviy kutubxonalar soni qariyb 28 mingga, ularning kitob fondi esa qariyb 60 million nusxaga oshdi. Bu davrda O'zbekistonda 1774 ta kutubxona bo'lgan, shundan 176 tasi Qoraqalpog'istonda faoliyat ko'rsatgan, shu jumladan 1 ta respublika kutubxonasi, 16 ta tuman va shahar, 6 ta qishloq, 2 ta bolalar kutubxonasi, 116 ta qizil choyxona va kitobxonlik uylari va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karpova Ye.G. Kulturno-prosvetitelnye uchrejdeniya Yakutii: istoriya, teoriya, pedagogicheskaya deyatelnost: 1917-1945 gg. Avtoref. diss. k.i.n. – Moskva, 2007.
2. Istoriya Karakalpakskoy ASSR. Tom vtoroy. – Tashkent, 1974. - 242-b.
3. Ibragimova B.Yu. Nauchnaya biblioteka Karakalpakskogo filiala Akademii nauk Uzbekistana // O'zSSR QQF Xabarshisi, 1976, №3. - 62-b.
4. Qizil Qaraqalpaqstan, 1942, 5-iyun.
5. Ibragimova B.Yu. V yedinom stroyu // Bibliotekar, 1975, №5. - 20-b.
6. Sovetskaya Karakalpakiya, 1945, 14 oktyabr.